

AZ ÉV HALA

Réticsík

Kisebb jubileumot ünnepelhet 2024-ben a csaknem két évtizede a Debreceni Egyetem, Mezőgazdaságtudományi Karán alakult Magyar Haltani Társaság. Ugyanis e társadalmi szervezet immár tizenötödik alkalommal bízta a halak iránt érdeklődőket, hogy szavazzanak az Év halára. Ahogy minden évben, most is három őshonos faj került a jelöltek listájára. az élénkebben mozgó folyóvizek vékony testű hala a lapos keszeg, a Balaton híres „látott hala” a garda és az egykor ősfoglakozásnak tekintett csikászat emblematikus hala a réticsík. A végső sorrend az alábbiak szerint alakult: a 3875 szavazó 21%-a lapos keszeget, 30%-a a gardát választotta. A réticsíkot viszont csaknem minden második szavazó támogatásával 2024-ben az „Év halának” választották.

A pontyalakúak rendjén belül, a csíkfélék családjába tartozó fajok kisebb termetű, édesvizekben élő halak, amelyek kontinensünk mellett Ázsiában és Észak-Afrikában is honosak. Testük megnyúlt, kültakarójuk csupasz vagy igen apró pikkelyes. Aljzatlakó halak, az alsó állású szájnylást bajuszszálak veszik közre. Különlegességük, hogy sok faj szeme mögött felmeresztethető csonttüske – olykor méreganyaggal – egyben a védekezést szolgálja. Számos, főként Távolszeletről származó színpompás faj az akvaristák kedvelt halai.

Hazánkban öt csíkfaj előfordulása ismert, ezek közül irásunk alanya a legnagyobb termetű *réticsík* mellett az oxigénben gazdag, dombsági, hegyvidéki vízfolyások lakója a *kövicsík*. Az alföldi mocsarak, dombvidéki vízfolyások jellegzetes háromszög alakú fejről, szemsávjáról felismerhető *vágó csík* méret alapján a „tornasorban” a harmadik. A *törpecsíkok* két fajtát írták le hazánkban, a *balkáni-* és a *bolgár törpecsíkot*. Ezek a halak hasonló megjelenésűek, rendszertanilag közeli rokonok, amelyek közül a balkáni törpecsík többnyire a dombsági, hegyvidéki, kavicsos aljzatú kisebb folyóvizekben, a bolgár törpecsík leginkább a lassabban mozgó patakokban, alföldi vízfolyások finomabb szemcseösszetételű vizeiben él. A két faj hasonlósága miatt terepi meghatározásuk nem egyszerű.

Hazánk valamennyi csíkfaja törvényes védelem alatt áll!

A mocsarak túlélője

A réticsík (*Misgurnus fossilis*) tipikus élőhelyét síkvidéki mocsarak, lápok, holtágak jelentik. A folyószabályozások előtt, amikor az Alföld jelentős részét mocsár- és

lápvilág borította, a vízi élővilág gazdagsága miatt írhatta egy hazánkban átutazó, miszerint „*Magyarország a madarak és a halak nagy tanyája*”. Az ősi mocsárvilágban nagy állományban élt a réticsík, a lápi póc, a széles kárász, compó és még számos egyéb halfaj. Manapság a réticsík élőhelye a megmaradt láp- és mocsárterületek mellett csatornák, holtágak, mesterségesen kialakított sekélyvizű, vízínövényekben gazdag víztározók.

A nyári forróság, az aszályos időszak kihívás elé állítja a mocsárlakó réticsíkot. A felmelegítő vízben egyre kevesebb az oxigén. Sok hal már nem tudna fennmaradni, nem úgy a réticsík. Az aljzatról időnként felúszik a vízfelszínig, szippant egyet a levegőből. A légbuborék áthalad a tápcsatornáján és az utóbélét sűrűn behálózó hajszálérhálózatának köszönhetően képes a légbuborékból oxigén felvételre. Miként is ír erről Herman Ottó a Magyar halászat könyvében (1887)? Idézzük: „*Keményéletű lévén, megmarad olyan vízben is, a melyben már a kárász sem élhet meg s hogy a holt vízen kifogjon, koronkint felszáll a színére, levegőt szippant, a melyet felhasználás után a hugygyón kibocsát, természetesen szén-savval terhelt állapotban*”. Attól függően, hogy mennyi az oldott oxigén a vízben, a légvételek gyakorisága változik. Ez az úgynevezett *béllégzés* mint kiegészítő légzőszerv a réti csík fennmaradásának egyik biztosítéka a mostoha körülmények között. Már a lárva és zsenge ivadéka is felkészült az oxigénhiányos környezetre, tekintve, hogy a kopoltyúfedő alól külső kopoltyúbojtok nyúlnak ki, mint kiegészítő légzőszervek, amelyek később visszafejlődnek. Ugyanakkor a kifejlett állat akkor

▲ Balkáni törpecsík
Kövi csík ▲

is használja a béllélegzést, ha a vízben elegendő az oxigénkoncentráció. Ritkábban ugyan, de időről időre feljön az aljzatról a vízfelszínre levegőért.

Ha a mocsárban a kiszáradási folyamat miatt már csak az iszap marad vissza, halunk beássa magát mélyebbre, akár 30-40 cm mélyre, kisebb üreget létrehozva. Ebben hosszabb ideig életben maradhat, főként a bőrlégzésének is köszönhetően. Tudta ezt egykoron a mocsarat járó lápi ember is, aki ha szerét tehetette, kiásta az iszap mélyén rejtőzködő csíkokat. Innen ered Linné óta a fajneve: „*fossilis*”, azaz ásott hal!

A csíkkirály és a csíkdáma

A réticsík kigyószerűen megnyúlt teste hosszanti csíkokkal mintázott. Feje testéhez képest viszonylag kicsi, a lefelé irányuló szájníjlása felett 6, az alsó állkapcsának a végén 4 pár bajuszszál egyben az aljzaton fellelhető táplálék érzékelését segíti. Rendkívül nyálkás, síkos testét nehéz kézben megtartani, élénk tekergő mozgással fűrgén csúszik ki az ujjaink közül: „*eleven mint a csík*”, tartja a közmondás az élénken mozgó gyermekről is. Farka szabályosan

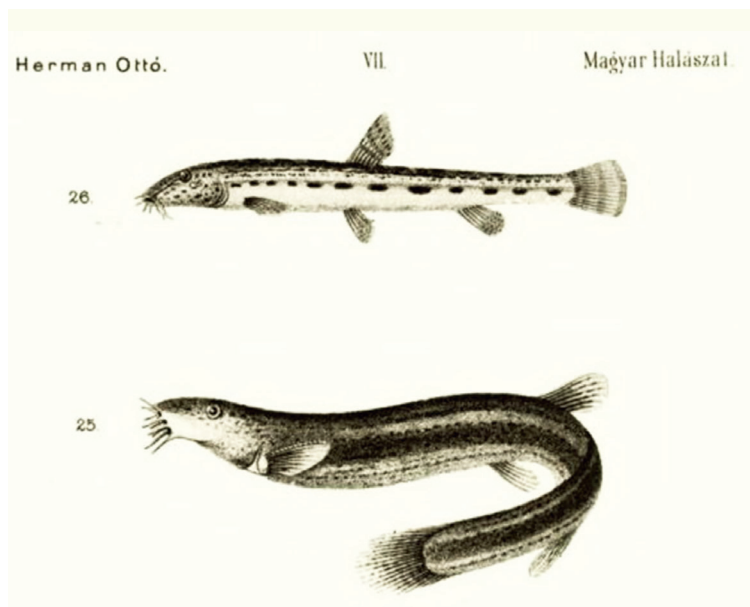
lekerekített. Testét igen apró pikkelyek fedik, ismét Herman Ottót idézve: „*A héj pénzei igen rendes sorokban állanak, jól ráforrottak, a legnagyobbak alig fél szemátmérőnyiek*”.

Testszínét a sötétebb és világosabb csíkok jellemzik, a hasoldal halványsárga, a hátvonala barna. Ritkán egyes egyedek kültakarójának festéksejtjeiből hiányzik a sötét színért felelős pigmentanyag, a melanin, ennek eredményeként a hal csaknem teljesen sárga színű. Ezeket a példányokat nevezték régebben *csíkkirálynak*: „*A csíkkirály egy sajtáságos betegedésnek köszöni címét, a sárgaság egy nemének, mely vagy az egész csíkot szállja meg, a midőn egészen narancssárgává válik, vagy a hátrészen terjed s ekkor tartítja az állator*”. Ritkábban az is előfordulhat, hogy az állat teljesen pigmenthiányos, azaz a teste fehér, ekkor népesen neve: *csíkdáma*. „*A csíkdáma a rendes réti csíknak még alapszínét sem tartja meg, hanem testszínesfehér, valóságos albino*” (Herman Ottó).

Teljesen kifejlődve az idősebb példányok testmagysága többnyire 20-30 cm, de Vásárhelyi (1961) a Hámori-tóból 50-70 cm-es példányokat is említ. Ivarérettségét általában kétévesen éri el. Tavasz végén, nyár elején történik az ívás, a mintegy másfél mm-es ikrák száma akár több tízezer is lehet. Az ívás növényekkel sűrűn benőtt víztérben történik, a hím az ikrást az ikrák lerakása előtt kigyószerűen körbetekeri, majd a kibocsájtott ikrák a környező vízinövényekre tapadnak.

A réticsík viszonylag szélesen elterjedt faj. Az área Európa skandináviai és déli területeinek kivételével egészen a Kaszpi-tengerig terjed. Mindenütt főként a lápok, mocsarak lakója.

Vágó csík és réticsík (Herman Ottó rajza)

- ◀ Tipikus réticsík élőhely az Alföldön
- ▼ A réticsík a síkvidéki csatornában is él
- ▼ A holtágak a réticsík fontos élőhelyei (A szerző fotói)

Táplálékát az aljzaton keresi. A bentikus szervezetek (pl.: apró férgek, árvaszúnyoglárvák), mellett szerves törmelékkal táplálkozik. Táplálékát az iszapban, az aljzaton turkálva keresi, ezért is nevezik német nyelvterületen „iszapevőnek” (Schlammfresser).

Csíkászat télen – nyáron

A réticsík évszázadok óta fontos élelemnek számított szegények, gazdagnak egyaránt. A csík életmódját a lápot, mocsarat járó ember kiválóan ismerte. Fogásának módszerét általában a varsával történő vagy a rekesztő halászata jellemezte. A csíkász, a pákász jól tudta, hogy a réticsík időről időre feljön a víz felszínére levegőt szippantani. A lápokban kileste a csík járását, lépémszöveivel egy kisebb kútszerű mélyedést („csíkkutar”) készített, amelybe beállította a vesszőből font csíkkaszt, másnéven csíkkarsát. *„A csíkok hamar odaszoktak s felszállottak egy kis levegőért. Ekkor a pákász dolga meg volt nyerve: a csíkkarsát a szádjával lefelé fordítva beállította a „kutuba” s a felszálló csík belétevedt, a bobálylyal (a lápi póccal) együtt.”* Ezt követően: *„Emberünk kiemeli a csíkkaszt, szádjával lefelé fordítja, kiveszi a kas farából a csóvadugót, fél szemével belekukkan a kas méhébe.... A kalap meghemzseg a sok istenadta lápi teremtetéstől : kígyózik a csík, búvik a zömök pócz vagy peczelihal, az apró kárász szipákol, hánnya-veti magát.”* Maga az eszköz Herman Ottó leírásában: *„Fogószerszámja a csíkkas, melynek van taraja, füle, tömlöcze, és fara. ....Belsejében van az a szűk nyílás, a vöröcsök... Ez a csíkkas fűzfavesszőből való kitűnő fonadék, alapjában varsa s megfelel a magyar történelmi szerszámnak...”*

A csíkfogásra az egész évben lehetőség volt, de a fő szezonnak a téli, tévégi, farsangi, majd a böjti időszak számított. Amidőn a jég elbírta a csíkászt, a jégbe léket vágott. A csíkok hamar odagyűltek a lék köré, és a beleállított kasba úszva már nem menekülhettek. Azt a tényt, hogy a csík megérzi a lék adta levegővétel lehetőségét különös módon tapasztaltuk. Néhány évvel ezelőtt egy alföldi mocsaras területen téli időszakban csukázáshoz léket vágunk a jégbe. Egy idő után a kifogott csukák szájüregében több élénken tekergőző réticsíkot is találtunk. A lékhez fel-le úszó csíkok egytől-egyik a lesből vadászó csukák zsákmányai lettek, amelyeket aztán visszaengedtünk lételemükbe.

A tavaszi áradások, olvadás, esőzések idején, mikor a láp vize megáradt, a csíkász hevenyészett gátat állított, vízi növényekből nádból, sásból. majd rekesztő halászatot folytatott. A felállított időleges *csíkgátak* között

A vesszőből font csikvarsa

Csikász a lápon (Illusztráció Herman Ottó a Magyar halászat könyvéből)

nyílásokat hagyva állította fel a csikvarsát. Általában a csíkgáton három méterenként került el egy-egy csikvarsa. A varsából kifogott halakat az ugyancsak fűzfa-vesszőből font *csíkputtonyban* szállították el.

Jó csíkjárásos időszakban a kas naponta akár háromszor is megtelt csíkokkal. A bőséges zsákmányt a csikász az eladásig *csíkveremben* tartotta. A lópban vagy az udvarán nagyobb gödröt ásott, beletette a csíktartó kast és abban tárolta a halakat a felhasználásig vagy a piaci árusításig. A vásárba a csíkokat hordókban vitték, ebből vagy nagyobb kádakból kínálták eladásra. Ahogy a csikászok hallal teli hordói megjelentek a piacon: „*hírók, szájról-szájra járva, bekalandozta a várost, kiszólitotta a szegény feleségét valami füstös bögrével, a gazdag szakácsnéjét öblös, mázos fazékkal; mert a csík akkoron közelét számban ment: úrnak, zsellérnek kedves eledele volt.*”

A csíkot a hordóból vagy a kádból lopótökből készített, kilyukasztott egységgel, a „*csíkszűrővel*” mérték.

Hagyományos ételként sokfelé ismerték a csík elkészítésének módját, a csíkos káposztát. Ahány vidék, annyi féle recept alapján készült el az étel. A csíkos káposzta mellett leves, kocsonya vagy akár pörkölt alapanyagát is képezte. Mégis, leginkább a káposztás csík volt a legkedveltebb étel. A csíkot először meg kellett nyúzni, ami vagy forrázás vagy sós vizes kezelés után történt — ez a beavatkozás a még élő csíkok számára nem lehet túlságosan „kellemes”. Egyes helyeken, mint pl.: Cegléd környékén a csíkot nem nyúzták meg, mert a „bőrében volt az íze”! Ezt követően került a fűszerezett savanyúkáposzta lébe, rövid főzés után elkeverve a káposztába. Ezt követően még tovább főzték rövid ideig. Állítólag a csíkos káposzta fontossága vetekedett a disznótoréval.

A csíkfogás hagyományát számos földrajzi név is őrzi. Csákvár mellett terül el a híres Csikvarasai-rét, Cegléd mellett a Csíkos-szél, vagy Bács-Kiskun megyében

a Csík-ér. Nem csoda, ha a réticsíknak számos népi neve is ismet volt, mint *halcsík, barnacsík, csíkkirály, csíkdáma*.

A réticsíkot időjós állatként is ismerték. Talán az egyik legrégebben „barométerként” tartott állat lehetett Európában. Már a XVIII. században Bél Mátyás is beszámolt a csík időjós képességéről: „A pákászság erősen hitt idő-jósló tulajdonságában s esküt tett reá, hogy az ézengést 24 órával előbb megérzi, felszáll a vízben, fickándozik benne és fel is *zavarja iszapját*;...”. Herman Ottó is említést tett a hal ezen képességéről: „*Némelyek időjósulás céljából hosszúkás üvegben higany helyett szokták őket őrizni...*” A légnyomásváltozást, a közelgő vihart megérezve sokkal élénkebben mozgott, gyakorta feljőve a víz felszínére. Vélhetően az úszóhólyagjában és a tápcsatornában lévő gázok mennyiségének változásával függhet össze. Az úszóhólyagját csontburok veszi közre, a hólyag szabad vége közvetlenül a bőrhöz simul. A légnyomásbeli változások ezért könnyen befolyásolják, így már a néhány tized higanymilliméteres különbségeket is érzékelhet.

A réticsík fogása, felhasználása hosszú évszázadokon keresztül a magyar néphagyomány részét képezte. Napjainkban az egykori láp-és mocsárvilág már a múltté, de a réticsík nem tűnt el a faunánkból. Alkalmazkodó képessége alapján élőhelyet talál a holtágakban, csatornáknban, ártéri területeken és számos más víztérben. Mégis ritkulófélben lévő halunk, amely hazánkban törvényesen védett faj, idestova már fél évszázada. A fentiek alapján talán érthető, hogy miért szavaztak sokan erre a különleges, a magyarság egyik ősfoglalkozásához szorosan kötődő fajra, és lett 2024-ben az Év hala!

JUHÁSZ LAJOS

Nyitóképünk: Kifejlett réticsík (Fotó: Kordas Sándor)